

Mag ik – misschien wat ongebruikelijk – beginnen met een citaat:

"Elke serieuze democratische partij dient de bereidheid te hebben regeringsverantwoordelijkheid te dragen. (...). Indien de politiek de burger wil inspireren om zelf verantwoordelijkheid te nemen zullen politici zelf de bereidheid moeten hebben verantwoordelijkheid te nemen. Dat geldt zeker in een tijd waarin belangrijke bestuurlijke, economische en sociale vernieuwingen noodzakelijk zijn.

De meeste partijen bepleiten mede om die reden een meerderheidskabinet.

(...)

Velen (*ik citeer nog steeds*) voelen wel de spanning tussen het beleid dat wordt bepleit en de electorale gevolgen die wordt gevreesd; de spanning tussen beeldvorming, wenselijkheid, werkelijkheid en maakbaarheid. Die spanning kan echter alleen worden weggenomen door een homogeen kabinet dat communiceert met de samenleving en dat duidelijke keuzen maakt.

Toch dreigt een meerderheidskabinet niet tot stand gekomen omdat elk van de mogelijkheden tot nu toe wordt geblokkeerd. Daarmee staat de weg open naar een minderheidskabinet waarop niemand zit te wachten.

Het is de hoogste tijd deze patstelling te doorbreken."

Dit citaat komt uit mijn eindrapport als informateur in juli 1994. Niets nieuws dus onder de zon? Toch wel. Het lijkt me goed kort aan te duiden tegen welke achtergrond ik mijn huidige opdracht zal proberen uit te voeren. Die opdracht is immers niet alleen een vraag naar welke combinaties een meerderheid (in welke vorm dan ook) in de beide Kamers opleveren maar eerst en vooral naar welke visie op het beleid fracties tot het vormen van een combinatie kan brengen.

De vier grote partijen in het midden van toen (PvdA, VVD, CDA en D66) hadden in 1994, ondanks een groot verlies (30 zetels) van PvdA en CDA gezamenlijk 126 zetels. Nu 79.

Sinds 1994 zijn de electorale gevolgen van gevoerd beleid in heftigheid niet verminderd, eerder het tegendeel. Kiezen wordt steeds meer ook afrekenen. Dat maakt de aarzeling bij partijen om in een coalitie te stappen en de behoefte aan garanties voor de eigen inbreng meer dan begrijpelijk. Tegelijkertijd echter is de noodzaak om verantwoordelijkheid te nemen alleen maar gegroeid. Grote vraagstukken moeten (een begin van) een antwoord krijgen. Maar hoe dat antwoord eruit zal zien hangt ook van anderen af. Garanties daarvoor zijn in een formatie niet te geven.

Wat sinds 1994 ook veranderd is, is de invloed van beelden en sentimenten. Ze dreigen soms de feiten en de waarden die we delen te versluieren. In kabinetsformaties moeten echter feiten en waarden voorop staan. Anders is er geen deugdelijk beleid te formuleren noch een homogene coalitie te vormen. Die feiten zijn vaak ongemakkelijk. Ik althans voel me ongemakkelijk bijvoorbeeld bij het feit (SCP) dat bij 29% van de Nederlandse bevolking problemen op het terrein van arbeid, inkomen, gezondheid, opleiding en dergelijke zich opstapelen. Ze zijn onzeker en voelen zich er niet bij horen.

En wat de waarden betreft, bij alle verschillen in achtergronden, geloofsopvattingen, toekomstperspectief groeit de behoefte aan verbinding. In het zoeken naar verbinding staat voor mij het begrip democratische rechtsstaat centraal. Het is misschien de enige overgebleven gemeenschappelijke basis waarop – op vreedzame wijze – met diversiteit en onzekerheid kan worden omgegaan. De democratische rechtsstaat vormt immers een tegenwicht tegen het inherente gebrek aan eenheid, maatschappelijk én politiek. Democratie geeft ruimte aan diversiteit en gaat uit van een eigen verantwoordelijkheid van burgers. De gemeenschappelijke gebondenheid aan het recht – van burgers én overheid – zorgt voor zekerheid. Daarom was het van belang dat, desgevraagd, verschillende fractievoorzitters in het debat gisteren bevestigden dat afspraken in het regeerakkoord moeten passen binnen de internationale rechtsorde, verdragen en onze rechtsstaat. Die democratische rechtsstaat is een normatief concept dat insluit, niet uitsluit. Daarom behoort de democratische rechtsstaat ook een sociale rechtsstaat te zijn. Dat is de betekenis van de sociale grondrechten – naast de klassieke grondrechten – in onze grondwet. Voor de realisering daarvan is verbinding met de samenleving, maatschappelijke organisaties en burgerinitiatieven nodig. Zonder die verbinding lukt het niet. Het is ook de taak van de politiek aan die verbinding bij te dragen. Insluiten niet uitsluiten betekent dat de politiek zich op meer moet richten dan de helft plus een. Uiteindelijk beslist in een democratie de meerderheid, maar met inachtneming van de rechten, de belangen en de problemen van minderheden.

Terwijl het belang van de verbindende functie van de democratische rechtsstaat groeit, is het functioneren daarvan de laatste 25 jaar op een aantal belangrijke punten minder goed geworden. Daar is ook de politiek debet aan. Denk bijvoorbeeld aan de ‘bestuurlijke ontsporingen’ (pgb’s, belastingdienst, nationale politie) en de toenemende klachten van de professionals op de werkvloer, bijvoorbeeld in onderwijs en zorg. Ook dat functioneren draagt eraan bij dat burgers zich niet gehoord voelen respectievelijk menen geen greep meer te hebben op hun eigen omgeving en hun eigen toekomst. Deze problemen in het functioneren van de democratische rechtsstaat moeten we erkennen en proberen onder controle te krijgen.

Je kunt ook wel tot in detail in regeerakkoorden afspraken vastleggen maar als die afspraken niet uitvoerbaar blijken of onvoorziene (neven) effecten hebben tast dat de geloofwaardigheid van de politiek bij burgers (nog verder) aan. Zo versta ik ook de brief aan de informateur van de secretarissen-generaal over de uitvoering en dienstverlening door de (Rijks)overheid.

Maar nog belangrijker is dit. Na alle maatregelen die ervoor gezorgd hebben dat de overheidsfinanciën weer meer of min op orde zijn, staan we voor enorme opgaven.

De uitvoering van de klimaatakkoorden van Parijs zullen ingrijpende gevolgen hebben voor het hele stelsel van productie, distributie en consumptie. Het niet of niet tijdig uitvoeren leidt echter tot natuurcatastrofes. Maar de uitvoering zal ook veel kunnen opleveren, ook aan werk.

Als verschillende problemen zich bij 29% van de bevolking opstapelen, zijn er fundamentele veranderingen nodig. En dan gaat het dus om veel meer dan inkomensplaatjes. Het gaat om erkend worden en waardig leven.

Bij het migratievraagstuk gaat het om meer dan de keuze tussen tegenhouden of welkom heten of iets daartussenin, maar ook om de grondslagen van ons samenleven in dit land, waarin leefwerelden steeds meer gescheiden raken én om, internationaal, een onevenwichtigheid in levensperspectieven die niet veel langer draaglijk is.

Het migratievraagstuk is een belangrijk onderdeel van Europees beleid. De Europese commissie heeft vijf scenario's voor de toekomst van de EU gepresenteerd. Welke moet Nederland nastreven gelet op zijn internationale afhankelijkheid en de gewijzigde geopolitieke verhoudingen? Vooraan of achteraan? Als Nederland geen eigen rol kiest, kiezen Merkel en Macron voor ons.

Het is belangrijk dat partijen die een coalitie vormen van elkaar weten hoe ze tegen dit soort grote vraagstukken aankijken, in welke richting zij de oplossingen denken te vinden en welke bijdragen de overheid daaraan zal leveren. Het gaat in dit regeerakkoord (en het regeringsprogramma) voor 4 jaar ook om de vele jaren daarna.

Dit soort grote vraagstukken los je niet op door gedetailleerde afspraken in een regeerakkoord. Wel zijn afspraken mogelijk over hoe het debat daarover kan worden gevoerd en kunnen uitgangspunten worden geformuleerd die bij het beleid in acht genomen zullen worden. Het gezamenlijk klimaatmanifest van 10 politieke jongerenorganisaties is een stimulerend voorbeeld. Het gaat tenslotte om hun toekomst.

De Nederlandse politiek is vaak aan de late kant bij de aanpak van maatschappelijke problemen, de arbeidsmarkt, de huizenmarkt, de vergrijzing, het klimaatvraagstuk. De noodzakelijke maatregelen die dan uiteindelijk moet worden genomen zijn daardoor vaak pijnlijker dan eerder nodig was geweest.

Tegen deze achtergrond zal ik mijn opdracht proberen uit te voeren. Dat betekent dat ik in de gesprekken zal vragen verder te kijken dan de komende vier jaar. Het gaat om een perspectief dat waarde *houdt*, ook als na volgende verkiezingen een democratische aflossing van de wacht zou plaatsvinden.